הדין הפלילי ככלי להתמודדות עם תופעת האלימות המקוונת בקרב בני נוער

לימור עציוני

מאמר זה מבקש לבחון האם הדין הפלילי ערוך להתמודד עם תופעת האלימות המקוונת בקרב קטינים. במקרים רבים הדין הפלילי אינו דרך ההתמודדות המיטבית עם תופעת האלימות המקוונת, ולכן הפנייה אליו צריכה להיות מוצא אחרון, תוך נקיטת זהירות מיוחדת, בפרט כשאותה אלימות נובעת לעיתים לא מאופי "עברייני", אלא ממאפייניה של הרשת, הסוחפים קטינים נורמטיביים לבצע מעשים אסורים. הדרך העדיפה היא התמודדות מלכתחילה, כלומר התמקדות בחינוך ובמניעה ולא בענישה בדיעבד. מדובר בנושא חברתי מן המעלה הראשונה, אשר הורים, ילדים ומחנכים צריכים להיות מודעים לו.

מילות מפתח: בריונות, אלימות רשת, נוער, קטינים, סייבר, משפט פלילי, חינוך ומניעה.

מבוא

ההגנה על ילדים ובני נוער מפני פגיעה מקוונת צריכה להיעשות בכמה מישורים: הראשון והעיקרי שבהם הוא המישור החינוכי, שהפעילות במסגרתו אמורה להיות מכוונת כלפי מורים, ילדים והורים. יש לפתח שיטות ואמצעים חדשים להתמודדות עם התופעה, וכל המערכת המקיפה את התלמיד – משפחה, חברים וצוות חינוכי – צריכה להיות שותפה לפיתוח תוכניות התמודדות ולהפעלתן. המקרה של אלימות ברשת מאפשר ומזמין שיתוף פעולה הדוק במיוחד בין הצוות החינוכי ובין ההורים.

חשוב שגם הצוות החינוכי וגם ההורים יבינו ויכירו את המרחב המקוון ואת הסכנות הטמונות בו. גם חשוב לזכור שאלימות שמתחילה במרחב הבית־ספרי ממשיכה לא פעם למרחב המקוון, ובריונות ואלימות במרחב הווירטואלי גולשות

ד"ר לימור עציוני היא מרצה בכירה במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט וחוקרת בכירה בתוכנית לביטחון סייבר במכון למחקרי ביטחון לאומי. להרחבה בנושא המאמר ראו ספרה **נוער במשפט הפלילי**, הוצאת נבו, 2019.

לעיתים למרחב הפיזי הבית־ספרי. המערכת הבית־ספרית נדרשת, אפוא, להיערכות שתחרוג משעות הפעילות בבית הספר. זאת ועוד, יש לנהל שיחות בנושא זה עם הילדים כדי להעלות את המודעות שלהם לתופעה, להביאם להבין את ההשלכות של מעשיהם ולפנות לעזרה בעת הצורך.

מישורים נוספים שבהם צריך להתמודד עם תופעת האלימות המקוונת הם מישור הרגולציה הציבורית. זו צריכה לקבוע את כללי המשחק והאמצעים להגנה על קטינים שייפגעו מהפרת אותם כללים, וכן פעולות להסְדרה עצמית שייעשו בהסכמה ובאופן וולונטרי באתרים וברשתות החברתיות.

בעשור האחרון התרחב השימוש באינטרנט במידה כזאת, שכיום הוא חלק בלתי נפרד מחיינו במישורים רבים: המישור המקצועי, התנהלותנו כצרכנים, מגענו עם הרשויות, מקורות הידע שלנו, וגם המרחב החברתי לניהול מערכות יחסים. אחד משימושי האינטרנט הפופולריים ביותר בשנים האחרונות בקרב בני נוער בארץ ובעולם הוא הפעילות ברשתות החברתיות. מחקרים שנערכו בארצות הברית ובאירופה מצאו כי 60־75 אחוזים מן הילדים בני תשע או יותר משתמשים ברשתות חברתיות, ושיעורם עולה ליותר משמונים אחוזים בגיל ההתבגרות. מחקר של חברת "בזק" שנערך בישראל בשנת 2018 מלמד כי 95 אחוזים מבני הנוער בישראל בגילאי 13־18 משתמשים ברשת "וואטסאפ", 88 אחוזים פעילים ב"אינסטגרם" ו־65 אחוזים – ברשת "פייסבוק"; 43 אחוזים מההורים לא הגבילו באותה שנה את זמן השימוש, בעוד שבשנת 2017 חמישים אחוזים מהם הגבילו אותו לשעתיים ביום.[1]

האינטרנט, ובפרט הרשתות החברתיות, הפכו לחלק מסדר יומם של רוב בני הנוער, ואף של קטינים צעירים יותר. לשימוש ברשת על ידי קטינים יש כמובן יתרונות רבים: ללמידה ולהרחבת אופקים, להיחשפות לתכנים ולעולמות חדשים, לצורכי יצירה וביטוי עצמי, ואף לצורך בניית קשרים חברתיים ופיתוח תחושת שייכות. עם זאת, השימוש באינטרנט עלול לחשוף את הקטינים לסכנות: הוא עלול להוות מקור להשפעה שלילית, להתנהגויות מסַכנות ומסוכנות, לחציית גבולות ולחשיפה לתכנים פוגעים ומזיקים. השפעותיו השליליות של האינטרנט על קטינים הן נושא רחב ביותר. ניתן לדון בו בשלל הקשרים, החל בחשיפת קטינים לחומר פורנוגרפי וכלה בשידול קטינים במרחב האינטרנטי בידי עבריינים מין המבקשים לנצלם. מאמר זה יתייחס רק לאחת התופעות השליליות של חשיפת קטינים לאינטרנט, והיא תופעת האלימות בקרב קטינים ברשת.

התנהגות אלימה המתקיימת באינטרנט מציבה שלל אתגרים, ובהם חינוכיים, חברתיים ומשפטיים, שגם המשפט הפלילי נדרש להתמודד איתם. להלן תיבחן תופעת האלימות המקוונת תוך התמקדות באותם מקרים שבהם שני הצדדים

1 https://www.bezeq.co.il/media/PDF/doh_2018.pdf.

– התוקף והנפגע – הם קטינים. הדיון ייסוב סביב השאלה האם הדין הפלילי הישראלי ערוך להתמודד עם תופעה זו.[2]

הגדרה

ניתן להגדיר "אלימות מקוונת", המכונה גם "בריונות מקוונת" (Cyber-Bullying),[3] כשימוש של פרט או קבוצה במידע ובטכנולוגיה כדי לתמוך בהתנהגות מכוונת ותוקפנית חוזרת ונשנית במטרה לפגוע באחרים. האלימות ברשת היא סוג חדש של אלימות, עשויה לבוא לידי ביטוי בשימוש במגוון אמצעים אלקטרוניים, כמו טלפונים ניידים חכמים ומחשבים, ומתבטאת בעיקר דרך שימוש ברשתות חברתיות, כגון "ווטסאפ", "פייסבוק", "אינסטגרם" ו"סנאפצ'ט". היא מתרחשת בכל מקום – בבית הקטין, בבית הספר, במסיבה או בעת בילוי, ויכולה לכלול הצקות, רכילות, מסרים טורדניים, מעליבים, משפילים ואף מאיימים, התחזות, הפצה ברבים של חומר הקשור בצנעת הפרט, סחיטה ושימוש במצלמות אינטרנט להעברת תכנים פוגעניים, כגון תמונות או סרטוני וידאו. יעד הפעילות יכול להיות אדם "מציאותי" (אמיתי), או אדם "וירטואלי" הקיים רק במרחב המקוון.

הגדרת אלימות מקוונת כ"מכוונת ותוקפנית במטרה לפגוע באחרים" יוצרת קושי, במיוחד כשהדיון נוגע לקטינים. במקום אחר ציינתי בעניין זה: "הואיל ומדובר לרוב בשימוש במילים ובתמונות, הגבול שבין הצקה פשוטה, שלצערנו מאפיינת קשרים בין בני אדם בכלל וילדים בפרט, לבין התנהגות 'מכוונת ותוקפנית במטרה לפגוע', אינו ברור. בנוסף, התנהגות יכולה להיות גם התעלמות או נידוי ממסגרת או ממרחב מסוים. תופעות כגון חרם ומניעת השתתפות הן בעלות עוצמה רבה".[4] ברור כי מן הקושי בהגדרת התופעה נובע גם הקושי להתמודד עימה היטב, ואולם אין להסיק מקושי זה אי־יכולת של הדין הפלילי להתמודד עם המקרים המהווים עבירה.[5]

---

2 במאמר אחר התייחסתי בהרחבה לשאלת האלימות במגרש המשחקים המקוון, תוך הדגשת אחריותן של ספקיות התוכן ומפעילות האתרים לנעשה בשטחן. ראו: לימור עציוני, "בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן", **המשפט**, יז, 463 ,2013.

3 אני מבכרת את המושג "אלימות מקוונת" ולא "בריונות מקוונת", מאחר שלמונח "בריונות" מתלווה קונוטציה של מעשים שאינם חמורים, המבוצעים על ידי קטינים כחלק ממשובת נעורים ותו לא, ואילו המעשים שאדון בהם כאן אינם כאלה כלל ועיקר.

4 עציוני, "בריונות במגרש המשחקים המקוון", עמ' 470.

5 יתרה מזו, בפסקי דין רבים שניתנו בשנים האחרונות נראה כי משתרשת ההבנה שבעת המודרנית, שבה המרחב הווירטואלי הוא חלק בלתי נפרד מחיי החברה, יש להכיר בעבירות הנעשות במרחב זה ולהעניש בגינן בחומרה. ראו, למשל, את דברי השופטת דפנה ברק־ארז בע"פ 7725/11, **פלוני נ' מדינת ישראל**: "כאשר מביאים בחשבון את הדרכים החדשות ליצירת קשר בין אנשים, תוך שימוש באמצעים השונים שמעמידה לרשותנו הטכנולוגיה המודרנית, מעשה מגונה יכול להיעשות גם תוך שימוש במסרים אלקטרוניים, תמונות

דרכי הביטוי המוכרות ביותר של אלימות באינטרנט בקרב קטינים

שלל ההתנהגויות האלימות הוא אינסופי – כיד הדמיון. ההתנהגויות הפשוטות והנפוצות ביותר הן שליחת דוא"ל, מסרונים והודעות ברשתות חברתיות, כגון "פייסבוק" או "ווטסאפ", בכמות גדולה למי שאינו מעוניין בכך.[6] התוכן יכול לכלול איומים לפגוע, התייחסויות מיניות, ביטויי שנאה וכדומה. ניתן לסווג מכלול התנהגויות זה של אלימות מקוונת בין קטינים לכמה דרכי ביטוי עיקריות:

- **הטרדה** – שליחה חוזרת ונשנית של מסרים רבים ופוגעניים (קללות, העלבות, איומים) לקורבן באמצעות מסרים מיידיים, מסרונים בטלפון הנייד, מסרונים רבים ובלתי פוסקים או הודעות ברשת החברתית.[7]
- **התלהמות** – החלפת דברים פוגעניים, בוטים ומעליבים בדיונים בפורומים, בחדרי שיחות (צ'ט) ובקבוצות "ווטסאפ". המעורבים בעניין נגררים, בדרך כלל, להתנהגות מתלהמת, והאווירה הופכת ללוחמנית ופוגענית.[8]
- **השמצה** – הפצת סיפורים שקריים ומידע כוזב באמצעות שליחת מידע כזה למספר רב של מכרים. המטרה בהשמצה היא הריסת התדמית של הקורבן ופגיעה בקשריו ובמעמדו החברתי.
- **התחזות** – שימוש בפרטיו האישיים של הקורבן כדי להתחזות אליו ולבצע פעולות בשמו. לדוגמה, נער נכנס לרשת בתור נער אחר וכותב בשמו הודעות דוא"ל פוגעניות לכמה חברים.[9]

במחשב ועוד. בעולם שניתן לקיים [בו] קשר בין אנשים באמצעות חוטים, תדרים ומסרים אלקטרוניים, מעשה מגונה יכול להיעשות 'באדם' באותם אמצעים ממש", ע"פ 7725/11, **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 24.1.2013).

6 דוגמה למקרה קיצוני כזה היא של הנער דוד־אל מזרחי, שהתאבד לאחר מסכת התעללויות ב"פייסבוק" שכללה קללות, השפלות והצקות, אשר הובילו אותו למעשה קיצוני זה. עוד דוגמה היא של הנערה רבקה אן סדוויק מארצות הברית, שהתאבדה לאחר שקיבלה הודעות נאצה ברשת חברתית משתי נערות שהאיצו בה להתאבד. למקרים נוספים ראו: ענת ליאור, "בריונות ברשת – קריאת השכמה למחוקק הישראלי", **אתר משפט ועסקים**, 2013 idclawreview.org/2013/11/17/blogpost-20131117-lior.

7 ע"פ 9152/06 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 19.2.2007), שבו מתואר מקרה של קטינים שהטרידו קטינה אחרת, בין היתר באמצעות מסרים מאיימים במשיבון הקולי ובמחשב; עפ"ג (מחוזי מרכז) 11–01–25892 **חורי נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 9.2.2011), שם מתואר מקרה שבו המערער והמתלוננת הכירו באתר היכרויות באינטרנט, ולאחר כמה פגישות ביקשה המתלוננת להפסיק את הקשר. בעקבות זאת החל המערער להטריד אותה בכך שהתקשר אליה פעמים רבות וקילל אותה.

8 יצוין כי משחקי מחשב הכוללים משחקי לחימה מאפשרים לעיתים להתנכל לדמות וירטואלית של קטין, למשל באמצעות התאגדות נגדו או תקיפות כלפיו החורגות ממטרת המשחק הרשמית.

9 בש"פ 4820/15 **מדינת ישראל נ' פלוני** (פורסם בנבו, 14.7.2015) תואר מקרה שבו פרץ המערער לחשבון ה"פייסבוק" של קטין כדי ליצור קשר עם קטינות אחרות.

- **החצנה והולכת שולל** – חשיפת מידע אינטימי ופרטי על הקטין. למשל, חשיפת בלוג אנונימי וזיהויו עם אדם מסוים (תופעה האופיינית לתכנים הקשורים לנטיות מיניות), או הפצת תמונות וסרטונים אישיים ברשת.[10]
- **מניעה** – חרם אינטרנטי. זהו מצב שבו קבוצה שלמה מנדה קטין מזירות חברתיות. למשל, כאשר כיתה שלמה מחרימה ילד מסוים או אינה מאשרת אותו כחבר ב"פייסבוק".
- **מעקב** – התחקות אחר קטין לשם השגת פרטים ומידע אישי כדי לפגוע בו, לסחוט אותו או להטיל עליו אימה.
- **איומים** – משלל סוגים הנאמרים בהקשר האישי, כמו איום בפגיעה עצמית או על חיי אדם אחר. איומים ברשת יכולים להתבצע בתוכנות למסרים מיידיים, בדואר האלקטרוני, ברשת החברתית ועוד.[11]

המאפיינים הייחודיים של אלימות ברשת

"מסך המחשב, שהוא הכלי המציג לנו באופן חזותי את האותות החשמליים המתקבלים מהמחשב, משקף במידה רבה את הדו־קוטביות המאפיינת את הרשת. הזגוגית השקופה הניצבת בקדמת המסך פותחת לפנינו צוהר למידע רחב ועשיר ועולמות חדשים. חלקו האחורי של המסך, לעומת זאת, אטום וסגור ויכול לדַמות את העלטה בה אנו מצויים ביחס לזהות האמיתית של האנשים המצויים מצידה השני של הרשת".[12]

השימוש ברשת הוא בעל מאפיינים ייחודיים, וגם לאלימות המבוצעת בה ייחוד משלה.[13] האנונימיות מאפשרת לקטין לשתף את האחר או לגלות לו פרטים אישיים מבלי להיחשף. מרבית הקורבנות של אלימות ברשת אינם מכירים את התוקף,

---

10 ע"פ 2656/13 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 21.1.2014), שם מתואר כי המערער צילם קטינות ללא ידיעתן במהלך התכתבויות ביניהם ואיים לפרסם את התמונות אם לא יבצעו את שביקש. להרחבה בנושא הפצת תצלומים בקרב בני נוער ברשת ראו: אתי וייסבלאי, "הפצת צילומים פוגעניים ברשת האינטרנט על ידי ילדים ובני נוער", *הכנסת, מרכז המחקר והמידע*, 2010; ראו גם ע"פ 6357/11 **ברברמן נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו 26.12.2013), שם מדובר במערער שהורשע בשורה של עבירות מין כלפי קטינות, שאותן הכיר ברשתות החברתיות. המערער נהג לפתות את הנערות באמצעות שימוש ברשתות החברתיות השונות.

11 ע"פ 538/13 **סבח נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו,26.12.2013) , שם מדובר במערער שאיים על כמה קטינות כי אם לא יבצעו את בקשותיו, יפגע בעצמו ויספר למשפחותיהן על מעשיהן המיניים עימו. הוא אף איים בהתאבדות.

12 השופט הנדל בע"פ 2656/13 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו 21.01.14).

13 עידית אבני ואברום רותם, "פגיעה מקוונת", **מתקוונים לאתיקה**, 3, 2009, ianethics.com/wp-content/uploads/2009/10/cyberBullying_IA_oct_09.pdf.

ולתוקפים יש יכולת לשמור על זהות בדויה ולהישאר אנונימיים.[14] האנונימיות המוחלטת משחררת עכבות, ויש אנשים מסוימים שבהם היא מעוררת רוע של ממש. יתרה מזו, האנונימיות המוחלטת אף יכולה להביא להבעה מוגזמת של רגשות שליליים, מבלי להתחשב בנורמות ובמגבלות של "העולם האמיתי".[15]

זאת ועוד, ב"עולם האמיתי" אלימות והצקה מתרחשות בזירה תחומה – בגבולות בית הספר, בקרב חברים, בחוג או בקבוצת נוער – ואילו האינטרנט מאפשר תפוצה רחבה ומהירה למספר רב של משתמשים.[16] למעורבים באלימות ברשת יש יכולת להפיץ הודעות, תמונות או כל חומר אחר לקהל רב ומגוון, מבלי שהתוקף מודע, פעמים רבות, לכדור השלג שגִלגל.[17]

תופעת האלימות המקוונת מתייחדת גם בנגישותו של האינטרנט בכל מקום ובכל שעה, כאשר הגבול בין מקום הימצאותו של הפוגע ובין מקום הימצאות הקורבן מטושטש לחלוטין. אם בעבר היה לקורבן מקום מפלט מההטרדה בביתו, בהטרדה האינטרנטית אין לו לאן לברוח, וההצקות חודרות למרחב הפרטי ואינן מותירות לו מקום מפלט.[18]

התמודדות במישור הדין הפלילי

למרות הסייגים הקיימים באשר לשימוש בדין הפלילי לצורך התמודדות עם אלימות מקוונת, ייתכן שיהיו מקרים שהזירה הראויה להתמודדות עימם תהיה זירת הדין הפלילי. בהכללה ניתן לומר שמקרים אלה נחלקים לשני סוגים עיקריים: הסוג

---

14 Wannes Heirman & Michel Walrave, "Assessing Concerns and Issues about the Mediation of Technology in Cyberbulling", *Cyberpsychology, Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, vol. 2, no. 2 (2008).

15 ליאור, "בריונות ברשת – קריאת השכמה למחוקק הישראלי": "מחקרים רבים שנערכו בארצות הברית ובאיחוד האירופי מצביעים על כך שיש סיכוי גבוה שבני נוער בעלי פרופיל ברשתות חברתיות יהיו מעורבים באירועי פגיעה מקוונים. המחקרים מעידים כי השיעור הגדול ביותר של פגיעה מקוונת, כ־41%, הוא בבנות בגילאי 15–17".

16 כך, למשל, בקבוצות שונות ב"פייסבוק", בני הנוער משתמשים ברשת כדי להקניט ולהעליב נערים אחרים. ראו, למשל, את המקרה של הקטינה שנערה החלה להתעלל בה ברשתות החברתיות השונות. בין היתר היא הפיצה סרטונים פורנוגרפיים שעליהם הדביקה את ראשה של הקטינה. הפרסום בוצע בקבוצה שבה חברים כ־90,000 בני נוער וגרר אחריו קללות, איומים והשפלות מצד נערים ונערות שאינם מכירים כלל את הקטינה. להרחבה בנושא זה ראו: לירון שמם, "הכתובת על הקיר", *Mako*, 11 באפריל 2013, www.mako.co.il/nexter-weekend/Article-6554514438eed31006.htm.

17 Michele L. Ybarra & Kimberly J. Mitchell, "Online Aggressor/Targets, Aggressor and Targets: A Comparison of Youth Characteristics", *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 45:7 (2004): 1308-1316.

18 Janis Wolak, Kimberly J. Mitchell & David Finkelhor "Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts", *Journal of Adolescent Health*, 41 (2007): S51–S58.

הראשון כולל מקרים שבהם ברור מאליו כי אילו האלימות התרחשה ב"עולם האמיתי" ולא בעולם המקוון, לא היה ספק שהם מהווים עבירה פלילית. דוגמה מובהקת ופשוטה לכך היא צילום קטין בסיטואציה אינטימית ללא ידיעתו וללא אישורו והפצת התצלום באמצעות האינטרנט; הסוג השני של מקרים כולל מעשים אלימים המבוצעים בין קטינים וייחודיים לעולם הווירטואלי, אלא שתוצאות המעשים (או פוטנציאל התוצאות) חמורות במיוחד ולכן יחייבו תגובה עונשית.

בישראל אין חקיקה ספציפית נגד אלימות ברשת ("בריונות רשת"), על אחת כמה וכמה לא חקיקה פלילית. בהיעדר הסדר מיוחד, מעשים המבוצעים במרחב הווירטואלי יצטרכו להיבחן בהקשר הפלילי על פי הכלים הקיימים היום – בדיקה אם מתמלאים יסודות העבירה העובדתיים והנפשיים. לעומת זאת, ישנה בישראל חקיקה העוסקת בהעמדה לדין פלילי של קטין שהפיץ סרטונים בעלי תוכן מיני. בשנת 2014 קבע המחוקק סעיף חדש בחוק למניעת הטרדה מינית,[19] הידוע בתקשורת כ"חוק הסרטונים". הסעיף קובע כי הטרדה מינית תהיה גם "פרסום תצלום, סרט או הקלטה של אדם, המתמקד במיניותו, בנסיבות שבהן הפרסום עלול להשפיל את האדם או לבזותו, ולא ניתנה הסכמתו לפרסום...". החוק קובע עונש של חמש שנות מאסר על עבירה זו.

התיקון לחוק נועד להתמודד עם התגברות התופעה של פרסום תמונות, סרטונים או הקלטות בעלי אופי מיני ברשתות חברתיות ובאמצעות אפליקציות סלולריות להעברת מסרונים, כאשר הפרסום לא נעשה בהסכמת המצולמים. בהנחיית פרקליט המדינה[20] נאמר כי קיים אינטרס ציבורי ממשי באכיפת החוק על מבַצעי העבירה, גם כאשר מדובר בחשודים שהם קטינים ונעדרי עבר פלילי. זאת, נוכח פגיעתה הקשה של העבירה והשלכותיה מרחיקות הלכת על קורבנותיה, ובשל הצורך להטמיע את האיסור הפלילי גם בקרב בני נוער.

כאמור, כשמדובר באלימות ברשת, מערכת אכיפת החוק נאלצת להתמודד עם התופעה באמצעות הכלים הקיימים היום בדין הפלילי. דבר זה דורש מן הגורמים העיקריים המטפלים בנושא – המשטרה, הפרקליטות ובתי המשפט – זהירות המשולבת ביצירתיות; במילים אחרות, עליהם לבחון אם מעשה מסוים בלבוש חדש נופל להגדרה של עבירה קיימת, או אם מדובר בחידוש שאין ביכולתו של הדין הפלילי להסדירו. מנגד, על אותם גורמים להפעיל אמת מידה של זהירות בבואם להחיל את הדין הפלילי על קטינים. "זהירות יצירתית" זו היא מחויבת המציאות משני טעמים עיקריים: הטעם הראשון הוא שיש לפעול למניעת יצירתו של שטח חוץ־טריטוריאלי במרחב האינטרנטי, שבו קטינים מופקרים למעשי אלימות מצד חבריהם. כפי שתואר לעיל, אלימות מקוונת פורצת את רשתות ההגנה סביב

19 חוק למניעת הטרדה מינית, תשנ"ח–1998.

20 הנחיית פרקליט המדינה 2.29.

הקטינים, חודרת לחייהם הפרטיים ולביתם שאמור להיות מבצרם, ומביאה לפגיעה במישורים רבים. המחשבה שילדים אינם מוגנים בביתם קשה לעיכול, וקשה גם לעכל את המחשבה שקטינים נפגעים בחדרם ובביתם גם תחת עינם הפקוחה של הוריהם, וכי נגרם להם נזק שאת שיעורו קשה להעריך. קטינים אינם צריכים לצעוד בחשש, לא במסדרונות בית הספר ולא במסדרונות הרשת. לכן, גם אם עשויים להתעורר קשיים מסוימים בהוכחת הפגיעה או קשיים באיתור הפוגעים,[21] די בכלים המשפטיים הקיימים כדי להתגבר עליהם, ויש לפעול "ביצירתיות" המתבקשת לצורך הגנה על אותם קטינים. הטעם השני ל"זהירות היצירתית" הוא משום שמדובר בנושא חדש שטרם לובן, ומשום שמדובר בקטינים שנדרש משנה זהירות בעניינם ובהעמדתם לדין.

שאלת תחולתן של נורמות פליליות במרחב הווירטואלי היא סוגיה נכבדה, אלא שבמקרים רבים תופעות של אלימות מקוונת אינן מעוררות אותה למעשה. אמנם, יכולים להיות מקרים שבהם מבוצעות עבירות וירטואליות בעולם המקוון, ואולם במקרים רבים אחרים מדובר בעבירות ברורות המבוצעות בעולם הממשי אך משודרות באינטרנט. דוגמה פשוטה המבהירה את הדבר היא זו של קטין המפרסם ברשת חברתית תמונות של קטין אחר בסיטואציה אינטימית (למשל, ללא לבוש) בלי לבקש את רשותו. במקרה זה הפרסום אמנם אינו נעשה בדרך של הדפסת התמונה והפצתה בין חברי כיתתו, אולם אין בכך כדי לשנות את טיב המעשה ומהותו – פרסום הפוגע בפרטיות, ללא הסכמה.

חלק מן המעשים שהם בגדר אלימות מקוונת מבוצעים בעולם הממשי, הפיזי, והאינטרנט אינו אלא אמצעי להעברה מיידית ובו־זמנית של המעשה לידיעת הקהל הרחב; במקרה כזה, המעשים אינם וירטואליים, ולכן אין חשיבות למדיה שבאמצעותה הם מופצים. הדבר יהיה רלוונטי בעיקר בנוגע למעשי אלימות מקוונת הפוגעים בפרטיות, אך לא רק להם. דוגמה לכך היא מצב שבו כמה קטינים משוחחים בחדר צ'ט (או בקבוצת "ווטסאפ"), והדינמיקה הפנימית ביניהם גורמת להשמעת איומים הממוקדים בקטין אחד. למרבה הצער, השמעת איומים בין קטינים הפכה לדבר שבשגרה גם בעולם הממשי וגם בעולם הווירטואלי, ולכן הבחינה צריכה להיות זהה בשני העולמות: האם מדובר ב"איום" כהגדרתו בחוק, והאם הוא מגיע לכלל עבירה פלילית שיש להעמיד בגינה לדין. הרשת במקרה זה משמשת אמצעי להעברת האיומים מיד ובעת ובעונה אחת.

כאשר מובאת לידיעת אנשי המשטרה ואנשי הפרקליטות ידיעה בדבר מעשה החשוד כעבירה הנעשה על ידי קטין בזירה האינטרנטית, עליהם לשאול את עצמם ביושר: מה ההבדל מבחינתנו אם הפעולה האלימה מבוצעת באמצעות רשת

21 יש לזכור כי האנונימיות המתקיימת ברשת היא במרבית המקרים למראית עין, ומעטות ההתקשרויות שאי אפשר לנטר את מקורן בעזרת צו מבית המשפט.

חברתית, דואר אלקטרוני או טלפון? מה שקובע אינו מתכונת הפעולה – וירטואלית או ממשית – אלא אופי המעשים. כשמהות הפעולה היא איום, פרסום הפוגע בפרטיות או הקנטות המגיעות עד כדי הטרדה, המדיום אינו מעלה ואינו מוריד.

פעילות ברשת מקבלת פעמים רבות ביטוי גם בפעולות ממשיות ב"עולם האמיתי", אותן מבָצעים קטינים (למשל, צילום קטין כשהוא ברשות הפרט, או חדירה לדואר אלקטרוני של קטין אחר). הדבר מחזק עוד יותר את המסקנה שאין ליצור הפרדה דיכוטומית בין העולם הממשי לעולם הווירטואלי. יתרה מזו, הזיקה בין התנהגות וירטואלית ובין נזקים ב"עולם האמיתי" חוזרת ומתגלה בתחומים רבים. כך, למשל, איום המבוצע ברשת חברתית יכול להביא לידי פגיעה פיזית בקטין, והטרדה חוזרת ונשנית באינטרנט עלולה להביא קטין לידי התאבדות.[22]

דומה שהרוב המוחלט של ההתנהגויות הפוגעניות הנכללות באלימות המקוונת עונה על הגדרת החוקים הקיימים בדין הפלילי, וייתכן שלא ראוי ליצור הפרדה בין העולם המקוון ובין פגיעות שאינן מקוונות. עם זאת, יש לנקוט משנה זהירות בטרם נפנה לדין הפלילי במקרים אלה. היסוד הנפשי המאפיין בני נוער כשהם מפעילים אלימות מקוונת הוא עמום; לעיתים הוא מהווה אדישות לפגיעה ולעיתים הפגיעה נעשית בקלות דעת והגבול בין לחץ חברתי, שעשוע וגחמות של בני נוער ובין זדון ורצון לפגוע הוא מטושטש. ילד המפרסם דבר מה, לא תמיד מודע להיקף התפוצה של דבריו ולכוחם ההרסני. יתרה מזו, הזמינות הרבה של אמצעי התקשורת, בשילוב מאפייני הקשרים החברתיים בין בני הנוער, מביאים לכך שהטלת אחריות פלילית נראית במקרים מסוימים בלתי מידתית, גם אם מדובר בהגנה על ערכים מוגנים זהים – שמו הטוב ובריאותו הפיזית והנפשית של הקורבן. חוסר המידתיות נובע מכך שייתכן שאותם בני נוער פעלו מתוך גחמה זמנית וללא מודעות ברורה להשלכות מעשיהם. זאת ועוד, גם כאשר התוצאה והנזק הם הרסניים, ייתכן שההתנהגות המקורית של התוקף הייתה שולית, כגון במצב של התייחסות מקניטה לתמונה, שבשל החשיפה הנרחבת והמהירה באינטרנט, התנפחה אחר כך לממדים מזיקים.

הזמינות והקלות שבהן קטינים יכולים לבצע את מרבית העבירות הפליליות ב"עולם האמיתי" הן נמוכות יחסית, ולכן הגבולות הנורמטיביים של מותר ואסור, טוב ורע, הם ברורים יותר. לעומת זאת, כל אלה עמומים יותר במרחב המקוון. גם מכך נובע הקושי לקבל החלטה בדבר העמדה לדין פלילי. יחד עם זאת, אין בקשיים אלה כדי להביא להפקרת הזירה האינטרנטית; בסופו של דבר, יש לזכור כי עשיית המעשים בדוא"ל או ברשת חברתית, ולא פנים מול פנים, אינה מפחיתה כהוא זה מחומרתם, וניתן לומר כי במידת מה אף מגבירה את חומרתם.

---

22 ראו בהקשרים אחרים ע"פ 512/13 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 4.12.2013); אסף הרדוף, **הפשע המקוון**, הוצאת נבו, 2010.

סיכום

ביתו של קטין הוא מבצרו והטלפון הנייד או המחשב הם שלוחת ביתו. הפלישה לביתו של הקטין אינה חייבת להיות פיזית. גם פלישה טכנולוגית יכולה לזכות להגנת החוק הפלילי הרלוונטי. אסור לאפשר לנאשמים, קטינים כבגירים, לנצל את הנגישות וקלות הביצוע הכרוכות במעשים הנעשים באמצעות האינטרנט – כאלה שככל הנראה הם לא היו מעזים לעשות פנים אל פנים, שהרי אז הם היו מהווים עבירה פלילית. הרשת מקנה לקטינים מעין תחושת ריחוק והגנה רבה יותר ומאפשרת להם לחצות גבולות, לעומת התנהגותם כשהם ניצבים פנים מול פנים. דרך המלך לטיפול באמור היא חינוך והסברה מדוע מדובר בחציית גבולות ומדוע אין לעשות כן. יחד עם זאת, אסור למשפט הפלילי להתעלם ולאפשר את חציית הגבולות, ובמקרים המתאימים עליו לומר את דברו. אין לאפשר לקטינים לבצע מעשים שהיו מהססים לבצעם ב"עולם האמיתי", רק משום שהאינטרנט מאפשר להם אנונימיות לכאורה לנהל מניפולציות על חשבון חבריהם, שלוותם ובריאותם הנפשית; אין להפוך את האינטרנט לעיר מקלט לביצוע עבירה בחסות האנונימיות והיעדר המגע הפיזי. מדובר בתופעה מגונה ופסולה, הראויה לאכיפה פלילית מחמירה יותר.

ההבחנה בין מילים למעשים, בין התנהגות וירטואלית להתנהגות אמיתית, הולכת ומיטשטשת. עלינו להיזהר מפני יצירת מציאות שבה העולם הווירטואלי, בהיעדר אכיפה פלילית, יעניק מחסה לפושעים של ממש. יש לוותר על הרעיון שלפיו אלימות כרוכה בקרבה פיזית. קטינים עלולים לנהוג באלימות גם ללא קרבה פיזית. יתר על כן, קטינים מבצעים מעשים בזירה הווירטואלית שבגירים היו מהססים לבצע, ולעיתים נדרשת תגובה ברורה וחד־משמעית של הדין הפלילי על מעשים אלה. יש להחיל את החקיקה הפלילית הקיימת, בשינויים המחויבים, כלומר באופן שלא כל פרסום מגנה ומגונה באינטרנט יהווה עילה להעמדה לדין, למשל בגין לשון הרע או פגיעה בפרטיות. יש אמנם להכיר במאפיינים המיוחדים של השיח האינטרנטי, אולם אין לוותר מראש על השימוש באמצעים קיימים רק בשל האתגרים המלווים את השיח הזה.

האתגרים שהעולם הווירטואלי מציב בפנינו מחייבים את רשויות אכיפת החוק לנקוט גישה זהירה. ייתכן שבמקרים כאלה יש מקום לדרוש חוות דעת של שירות המבחן לנוער לפני הגשת כתב אישום בעניינו של קטין, יהיה גילו אשר יהיה, וזאת כדי לקבל תמונת מצב רחבה יותר באשר לקטין עצמו. פתרון נוסף הוא שבשלב ראשון מי שירכז את נושא ההעמדה לדין בגין עבירות כאלו יהיו יחידה אחת במשטרה וגורם אחד בפרקליטות המדינה. כך תגובש נקודת מבט כללית בנושא ויהיה יישום שוויוני והוגן של הדין הפלילי במקרים ספציפיים. יתרה מזו, הכלים המשמשים את הקטינים באופן תדיר יכולים בקלות להפוך את התנהגותם לכזו

שעשויה לגרור הטלת אחריות פלילית – מצב שלא אליו פילל המחוקק כשניסה להגדיר מהי פגיעה בפרטיות או הטרדה. ריכוז הנושא בידי גורם מטפל אחד, בעל ראייה רחבה, יאפשר בחינה ביקורתית מתמשכת באשר למידת התאמתו של הדין הפלילי לטיפול בסוגיה זו.